

HISTORIA I KULTURA
ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

FUNDACJA „DZIEDZICTWO”

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM III

GMINA POSTOMINO

Redakcja:
WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI
JAN SROKA

SŁAWNO 2004

ABSTRACT: Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka (eds), *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. 3: *Gmina Postomino* [History and Culture of the Sławno region, vol. 3: Postomino Community]. Fundacja „Dziedzictwo”, Sławno 2004. pp. 299, fig. 59, colour tabl. 52. ISBN 83-919236-3-0. Polish text with German summaries.

This is an edition of study of aspects of history and culture of the Postomino region [Pomerania, Poland]. These papers refer to history of the region which is virtually unknown for most of Polish current citizens. It hard to build a society without roots and without history. People who have lived here for over 50 years do not understand the cultural landscape which has been created and constructed for centuries. The aim of the collection of paper is to bring the history nearer. The knowledge about the past of the region will allow to understand the landscape and protect it as well as create a new social approach to the future.

Recenzent: prof. dr hab. Józef Lindmajer

© Copyright by Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka 2004
© Copyright by authors

Na okładce akwarela Günthera Machemehla *Pola w pobliżu Łącka z 1941 roku*

Publikacja dofinansowana przez Urząd Gminy w Postominie

Tłumaczenia na język niemiecki: *Brygida Jerzewska*

Redaktor: *Katarzyna Muzia*
Skład i łamanie: *Eugeniusz Strykowski*

Publikację wydano przy finansowym wsparciu Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej w Warszawie ze środków Republiki Federalnej Niemiec

Die Publikation ist mit finanzieller Unterstützung der Stiftung für Deutsch-Polnische Zusammenarbeit in Warszawa aus Mitteln der Bundesrepublik Deutschland herausgegeben worden

Wydawca/Herausgeber: Fundacja „Dziedzictwo”, 76-100 Sławno, ul. A. Cieszkowskiego 2
Wydawnictwo „Margraf”, 76-100 Sławno, ul. A. Cieszkowskiego 12d

ISBN 83-919236-3-0

Druk/Druck: Boxpol, 76-200 Słupsk, ul. Wiejska 24

Spis treści

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań), JAN SROKA (Sławno): Małych ojczyzn czar – budowanie tożsamości kulturowej Ziemi Sławieńskiej . . .	7
ZBIGNIEW GALEK (Postomino): Dziś i jutro Ziemi Postomińskiej	15
WACŁAW FLOREK (Słupsk): Krajobraz gminy Postomino jako wynik ewolucji środowiska	21
IGNACY SKRZYPEK (Koszalin): Z najdawniejszych dziejów gminy Postomino	35
MIROSLAW CIESIELSKI (Berlin), PIOTR WAWRZYNIAK (Poznań): Rozwój osadnictwa w rejonie wsi Dzierżecin, pow. sławieński, w późnym okresie przedrzymskim, w okresie wpływów rzymskich i wędrówek ludów	75
ANDRZEJ CHLUDZIŃSKI (Dygowo): Nazwy miejscowe gminy Postomino .	91
SYLWIA WESOŁOWSKA (Szczecin): Z dziejów szkolnictwa na Ziemi Postomińskiej	119
SEBASTIAN DEREN (Sławno): Legenda Hansa Lange	135
ELŻBIETA SZALEWSKA (Słupsk): Siedziby dworskie i architektura pałaców Ziemi Postomińskiej	143
ZBIGNIEW SOBISZ (Słupsk), ZBIGNIEW CELKA (Poznań): Parki dworskie gminy Postomino	165
EWA GWIAZDOWSKA (Szczecin): Czar wakacji i smak codzienności – gmina Postomino w ikonografii	177
GERHARD WIETEK (Hamburg): Karl Schmidt-Rottluff in Jershöft (1920-1931)	209
ZBIGNIEW MIELCZARSKI (Sławno): Dzieje poligonu w Wicku Morskim . . .	219
ELŻBIETA RASZEJA (Poznań): Krajobraz kulturowy wsi Staniewice i Nosalin	233
RADOSŁAW BAREK (Poznań): Budownictwo ryglowe na Pomorzu – tradycja i współczesność. Realizacja projektu edukacyjnego w Łacku	251

KONSTANTY KONTOWSKI (Darłowo): Postomińskie cmentarze	259
ELŻBIETA FLOREK (Słupsk): Zagospodarowanie turystyczne gminy Postomino na tle walorów przyrodniczo-krajobrazowych i kul- turowych	273
Indeks osób	287
Indeks rzeczowy i nazw geograficznych	292
Lista adresowa autorów	297

Krajobraz kulturowy wsi Staniewice i Nosalin

ELŻBIETA RASZEJA (Poznań)

1. Wprowadzenie

Badania nad krajobrazem kulturowym wsi Staniewice i Nosalin zostały podjęte w związku z planowanym utworzeniem *Parku kulturowego „Wrześnickie Kurhany”*¹. Obie wsie, położone na południowym skraju gminy Postomino, przy granicy z gminą Sławno, znalazły się w jego obrębie. Zasadniczym celem utworzenia parku było objęcie ochroną zespołu cennych stanowisk archeologicznych o charakterystycznych formach krajobrazowych, w tym: wczesnośredniowiecznego grodziska w zakolu Wieprzy we Wrześnicy oraz cmentarzysk kurhanowych, zlokalizowanych na terenie kompleksu leśnego między wsiami Staniewice i Nosalin (gm. Postomino) oraz Sławsko i Wrześnica (gm. Sławno). Od kilkunastu lat naukowcy z poznańskiego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza prowadzą tu systematyczne badania archeologiczne (Rączkowski 1998). Z uwagi na złożoność i wieloaspektowość problematyki ochrony krajobrazu w późniejszym czasie rozpoczęto na tym terenie badania geomorfologiczne (Florek 2002) i florystyczne (Celka 2002). W ostatnich latach z inspiracji dra hab. Włodzimierza Rączkow-

¹ Początkowo proponowano utworzenie *Parku przyrodniczo-archeologicznego „Wrześnickie Kurhany”* i taką nazwę spotkać można w publikacjach dotyczących tego terenu (m.in. Celka 2002). *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 wprowadziła nową formę ochrony, jaką jest park kulturowy, tworzony „[...] w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

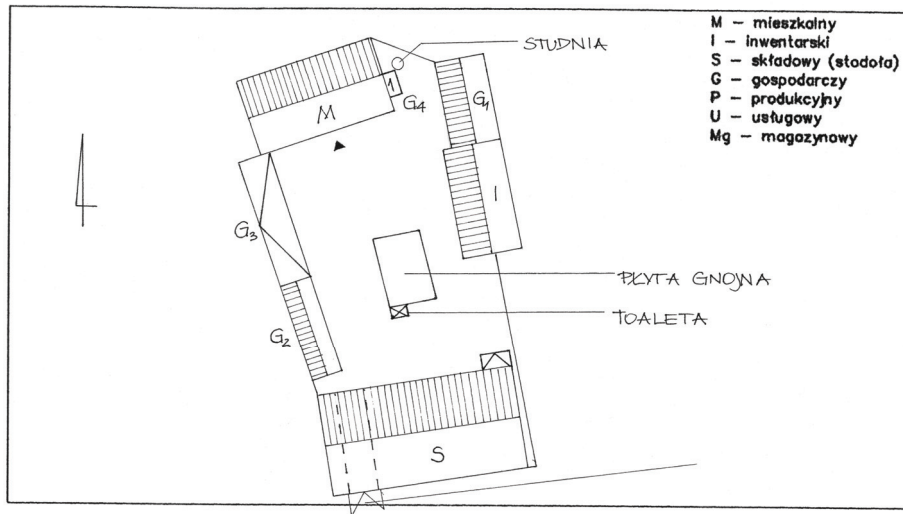
skiego do interdyscyplinarnego zespołu badawczego dołączyli architekci z Politechniki Poznańskiej. Pierwszym opracowaniem architektonicznym był wstępny projekt *Parku przyrodniczo-archeologicznego „Wrześnickie Kurhany”*, wykonany w 2001 roku w ramach pracy dyplomowej pod kierunkiem autorki². W lipcu 2003 roku dwudziestoosobowa grupa studentów Wydziału Architektury Politechniki Poznańskiej pod kierunkiem autorki przeprowadziła na tym obszarze pierwszy etap badań terenowych w ramach letnich praktyk. Badania obejmowały inwentaryzację i identyfikację zasobów krajobrazu kulturowego oraz wybór i charakterystykę elementów określających jego specyfikę. Poddano ocenie stopień zachowania cech i form tradycyjnych. Przeprowadzono również analizę percepcji krajobrazu, jego ocenę i waloryzację. Wyniki badań terenowych zostały opracowane podczas prac semestralnych w roku akademickim 2003/2004. W maju 2004 odbyło się międzyuczelniane seminarium *Krajobraz kulturowy – zapis przeszłości, szansa na przyszłość*, podczas którego zaprezentowano wstępne rezultaty badań.

2. Założenia, metody i zakres badań

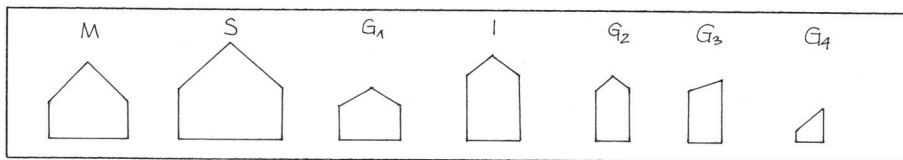
Celem badań była inwentaryzacja i analiza zasobów krajobrazu kulturowego wsi położonych w obrębie projektowanego parku kulturowego. Przede wszystkim przyjęto założenie, że krajobraz jest syntezą wzajemnie powiązanych elementów przyrodniczych i kulturowych. Należy więc analizować go w sposób całościowy, uwzględniając wszechstronne relacje i uwarunkowania wpływające zarówno na historyczny proces jego kształtowania, jak i współczesne przeobrażenia (Raszeja 2000). Biorąc pod uwagę rozległość tematyki, na pierwszym etapie badań skoncentrowano się na ogólnej identyfikacji cech krajobrazu, a także wyborze i analizie cech przewodnich (reprezentatywnych), jednocześnie odchodząc od powszechnej praktyki koncentrowania się wyłącznie na obiektach o najwyższej wartości historycznej (opisanych już w dostępnych opracowaniach, dotyczących środowiska kulturowego tego rejonu).

² Praca Adama Kijowskiego, wykonana pod kierunkiem dr inż. arch. Elżbiety Raszei, oprócz koncepcji programowo-przestrzennej parku przyrodniczo-archeologicznego zawiera studium zapisu krajobrazu ruralistycznego (por. Kijowski 2002).

SCHEMAT DZIAŁKI NR . . 26. .

PRZEKROJE OBIEKTÓW

CHARAKTERYSTYKA OBIEKTÓW

SYMBOL	ROK POWST. BUDYNKU	KONSTRUKCJA / MATERIAŁ	POKRYCIE DACHU	ILOŚĆ KOND.	STAN TECHN.
M	poza XXw	MUROWANY	DACHÓWKA CEMENT.	2	ŚREDNI
S	1968	MUROWANY	DACHÓWKA CEMENT.	2	ŚREDNI
I	poza XXw	MUROWANY	DACHÓWKA CEMENT.	2	ŚREDNI
G ₁	poza XXw	DREWNIANY / MUROWANY	DACHÓWKA CEMENT.	1	ZŁY
G ₂	poza XXw				
G ₃					
G ₄	do 1968	DREWNIANY			

UWAGI DODATKOWE

G₁ - do rozbramienia
 G₂ - budowany z przeznaczeniem na stajnię, później kurnik;
 obecnie pełni funkcję kurnika gospodarczego

Ryc. 1. Układ głównej części karty inwentaryzacyjnej

Wobec rosnącego zagrożenia dziedzictwa kulturowego wsi ze strony współczesnych tendencji i procesów rozwojowych krajobraz kulturowy wymaga szczególnych form ochrony. Uznano za konieczne objęcie ochroną nie tylko poszczególnych obiektów, umieszczonych w rejestrze zabytków, ale przede wszystkim całych zespołów przestrzennych i form krajobrazowych. Niezbędne jest również wskazanie sposobów zachowania lokalnej tradycji budowlanej i jej twórczej kontynuacji we współczesnej architekturze wsi. Przyjęto również założenie, że ochrona krajobrazu kulturowego ma być istotnym elementem koncepcji rozwoju obu wsi i podstawą formułowania projektów i programów rozwojowych.

Powyższe założenia wstępne narzuciły metody i zakres badań pierwszego etapu. W ramach prac terenowych w lipcu 2003 roku wykonano inwentaryzację zabudowy i użytkowania terenu obu wsi. Opracowano karty inwentaryzacyjne dla wszystkich działek siedliskowych, łącznie 93 karty dla Staniewic i 68 dla Nosalina. Znalazły się na nich podstawowe informacje na temat położenia działki (adres, numer) oraz jej zabudowy (przeznaczenie poszczególnych bu-

Ryc. 2. Staniewice – rysunek odręczny z karty inwentaryzacyjnej

dynków, ich wiek, konstrukcja, stan techniczny) (ryc. 1). Karty inwentaryzacyjne zawierają również szkice sytuacyjne działek, przekroje wszystkich obiektów, rysunki odręczne (ryc. 2, 3) oraz dokumentację fotograficzną (Tabl. I: A, B). Podstawowe informacje dotyczące zabudowy zostały umieszczone na podkładach sytuacyjno-wysokościowych w skali 1:1000. Użytkowanie terenu oraz ogólną inwentaryzację zieleni w obrębie wsi przedstawiono na mapach ewidencji gruntów w skali 1:5000.

Odrębnym zadaniem była analiza i waloryzacja krajobrazu. Na podstawie badań terenowych określono typy krajobrazu, wydzieleno i poddano ocenie wnętrza krajobrazowe w obrębie wsi, opracowano studium percepcji krajobrazu oraz analizę widoków i panoram. Wyniki tej fazy opracowania przedstawiono na planszach w skali 1:1000, na szkicach i rysunkach odręcznych oraz w formie zapisu cyfrowego.

Studium literatury przedmiotu było wstępem do prac studialnych, wykonanych w roku akademickim 2003/2004. Na podstawie dostępnych materiałów i opracowań (m.in. Das Bauernhaus 1990;

Ryc. 3. Staniewice – rysunek odręczny z karty inwentaryzacyjnej

-Sienkiewicz, Sienkiewicz 1998; Szalewska 2002) określono podstawowe cechy architektoniczno-przestrzenne zabudowy regionalnej, a następnie dokonano analizy porównawczej i wstępnej oceny stopnia przekształcenia lub zachowania cech typowych (uznanych za typowe) w obrębie badanych wsi.

Powyższe analizy i studia stały się podstawą sformułowania wytycznych do ochrony i kształtowania krajobrazu oraz koncepcji zagospodarowania wsi.

3. Specyfika krajobrazu kulturowego wsi Staniewice i Nosalin

Krajobraz kulturowy określonego obszaru jest zawsze efektem szczególnego i niepowtarzalnego splotu występujących tu czynników naturalnych oraz historii działań ludzkich. Jest on zapisem dziejów kolejnych pokoleń zamieszkujących dany obszar, odbiciem długotrwałych relacji między ludźmi i ich środowiskiem życia, lokalnej tradycji budowlanej i kultury użytkowania przestrzeni. Na podstawie literatury przedmiotu oraz własnych studiów i analiz uznano, że krajobraz kulturowy badanego obszaru w sposób istotny definiują zarówno szczególne uwarunkowania przyrodnicze (dolina Wieprzy, ukształtowanie i pokrycie terenu), jak również uwarunkowania cywilizacyjne (polityczne, gospodarcze i społeczne), wśród których najistotniejsze to: słowiańska przeszłość, średniowieczna kolonizacja na prawie niemieckim oraz niemieckie wpływy w tradycji budowlanej. Pozostałości słowiańskiej historii od lat badane są przez archeologów. W polu zainteresowania architektów znalazły się więc wybrane elementy uznane za najbardziej reprezentatywne dla krajobrazu kulturowego analizowanego terenu, tj.: historyczne rozplanowanie wsi, układy przestrzenne zagród oraz XIX-wieczna architektura ryglowa.

3.1. Rozplanowanie wsi

Krajobraz kulturowy badanego rejonu, podobnie jak całego Pomorza Zachodniego i Środkowego oraz Wielkopolski, w zasadniczy sposób zdeterminowało średniowieczne osadnictwo na prawie niemieckim. Wielu badaczy podkreśla imponujący rozmach i zasięg

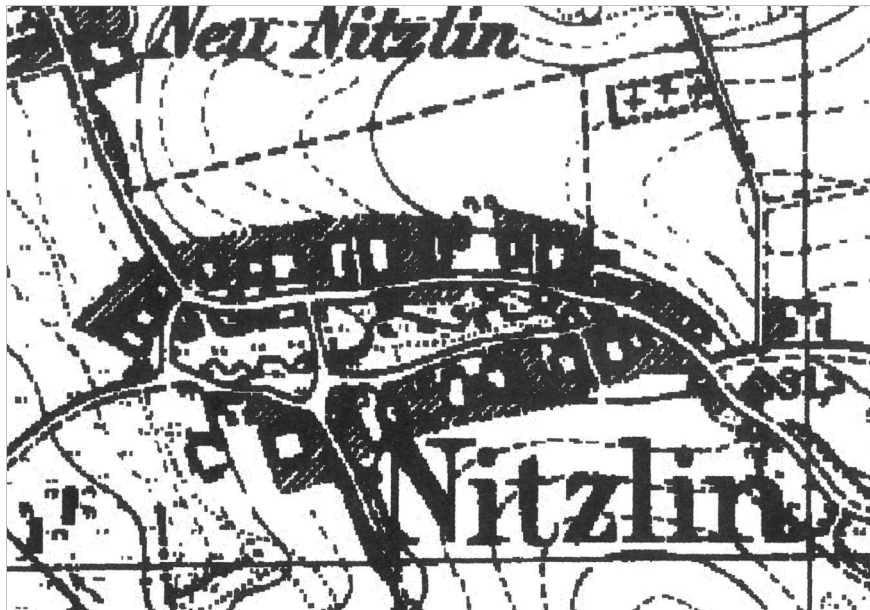
tego ruchu osadniczego, jaki ogarnął Europę w XII–XIV wieku, a także jego długotrwały wpływ na stosunki społeczno-gospodarcze i organizacyjno-prawne.

Koloniści niemieccy odegrali rolę pasa transmisyjnego, za pomocą którego do krajów Europy Środkowej i Wschodniej przedostały się społeczne, gospodarcze i prawne zdobycze cywilizacji zachodniej, w tym także niemieckiej (Piskorski 1990).

Dodać należy, że ukształtowane w tym czasie formy przestrzenne, tj. rozplanowanie wsi, wielkość i kształty siedlisk, podział i układ gruntów uprawnych, granice wsi i układ komunikacyjny, przetrwały w stopniu prawie nie zmienionym przez wiele stuleci, wraz z towarzyszącym im sposobem uprawy ziemi opartym na zasadzie „trójpolówki”. Pewne deformacje średniowiecznych układów spowodował późniejszy rozwój gospodarki folwarcznej, okresem istotnych przemian był zaś dopiero wiek XIX i towarzyszące mu reformy społeczne, polityczne i gospodarcze (uwłaszczenie chłopów, separacja, komasacja i parcelacja gruntów), które rozpoczęły okres formowania nowego krajobrazu wsi (Burszta 1958).

Na badanym obszarze procesy osadnicze, związane z kolonizacją na prawie niemieckim, dokonywały się w XIII wieku. Zarówno Nosalin, jak i Staniewice powstały w tym okresie i zachowały do dzisiaj wiele cech pierwotnego układu, choć w różnym stopniu. Kształt osiedli i rozplanowanie gruntów uprawnych oraz sposób ich użytkowania w znacznym stopniu zostały zdeterminowane przez krajobraz naturalny tego terenu, a w szczególności dolinę rzeki Wieprzy (Florek 2002). Obie wsie, położone po dwóch stronach doliny, mają charakter osiedli o zabudowie zwartej, przy czym charakterystyczny jest ich wydłużony kształt oraz prawie równoleżnikowe, prostopadłe do doliny ułożenie dłuższych osi obu wsi.

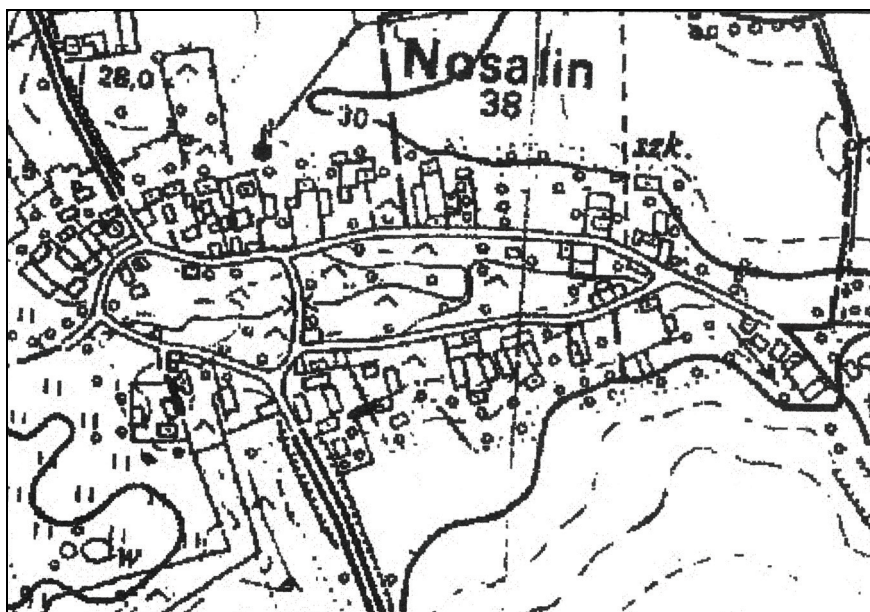
Nosalin, położony na wschód od Wieprzy, jest typową dla średniowiecznego prawa niemieckiego wsią owalnicową z wewnętrznym wrzecionowatym placem o długości około 450 metrów. Charakterystyczny jest układ dróg zewnętrznych, rozchodzących się promieniście z obu krańców placu. Zabudowa wokół placu ma charakter zwarty, regularny. Wnętrze placu, tzw. „nawsie”, jest niezabudowane. Tradycyjnie była to wspólna przestrzeń – często pastwisko – i taki charakter zachowała do dzisiaj. Późniejszy rozwój wsi nie spowodował istotnych przekształceń w jej rozplanowaniu, choć poza

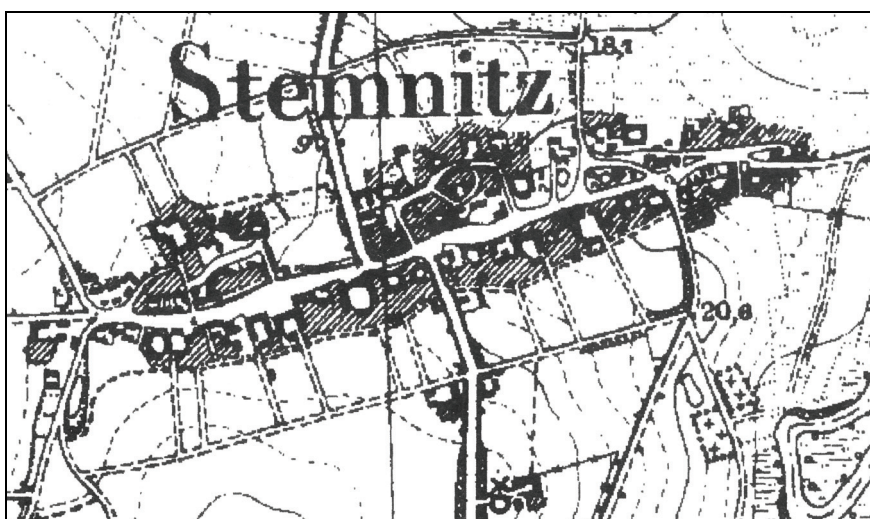
Ryc. 4. Nosalin – fragment mapy niemieckiej z końca XIX wieku

Ryc. 5. Nosalin – fragment niemieckiej fotomapy w skali 1 : 25 000 wykonanej na podstawie pionowych zdjęć lotniczych z listopada 1933 roku. © Keele University

Ryc. 6. Nosalin – fragment współczesnej mapy sytuacyjno-wysokościowej

Ryc. 7. Staniewice – fragment mapy niemieckiej z końca XIX wieku

Ryc. 8. Staniewice – fragment niemieckiej fotomapy w skali 1 : 25 000 wykonanej na podstawie pionowych zdjęć lotniczych z listopada 1933 roku. © Keele University

Ryc. 9 Staniewice – fragment współczesnej mapy sytuacyjno-wysokościowej

zwartą formą owalnicy pojawiło się w obrębie wsi kilka rozproszonych siedlisk (prawdopodobnie wynik XIX-wiecznych przemian) (ryc. 4, 5, 6).

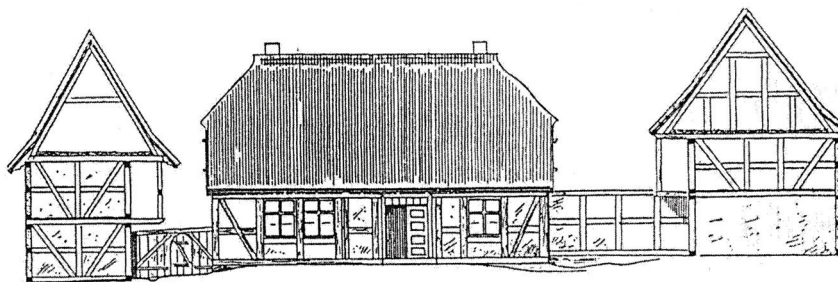
Staniewice, położone na zachód od Wieprzy, mają obecnie charakter wsi ulicowej. Jednakże analiza archiwalnych materiałów

kartograficznych oraz przedwojennych zdjęć lotniczych pozwala na postawienie tezy, że Staniewice były lokowane pierwotnie jako wieś owalnicowa (ryc. 7, 8). Potwierdza to częściowo zachowany północny odcinek drogi otaczającej dawniej wewnętrzny plac, a także analiza układu i wielkości siedlisk oraz wieku zabudowy zagrodowej. Również zachowany układ dróg zewnętrznych jest charakterystyczny dla wsi owalnicowych (rozchodzą się promieniście z obu końców placu). Wnętrze placu, pierwotnie o długości około 850 m, zostało później zabudowane. Znalazł się tam kościół, zabytek sakralnej architektury ryglowej, a także zabudowa zagrodowa i mieszkalna (ryc. 9).

3.2. Zagrody

Sposób ukształtowania pomorskiej zagrody uzależniony był przede wszystkim od czynników ekonomicznych, tj. wielkości i profilu produkcji gospodarstwa, zamożności gospodarza lub jego pozycji społecznej. W formach zagród odzwierciedlają się również czynniki fizjograficzne – rzeźba terenu, warunki gruntowo-wodne, usytuowanie w stosunku do stron świata i kierunków przewietrzania, a także czynniki związane z tradycją budowlaną, dostępnością materiałów, umiejętnościami technicznymi, przepisami prawa budowlanego i przeciwpożarowymi (Szalewska 1998).

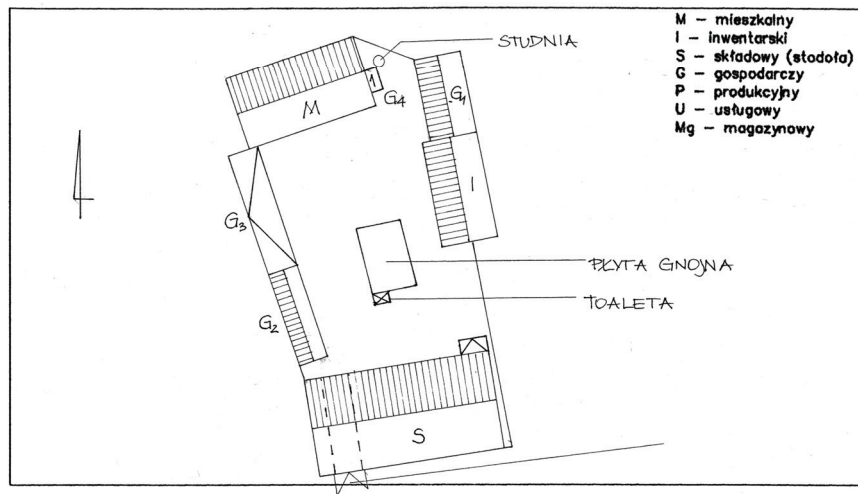
Formę rozplanowania siedlisk kmieci – najwyżej postawionych w hierarchii wsi, gospodarujących na około 30 ha – cechują regularne, zwarte zagrody z obszernymi budynkami, ukształtowane w czworobok. W głębi podwórza, równoległe do drogi, sytuowano szerokofrontowy dom mieszkalny. Podwórze otaczały stodoły oraz charakterystyczne budynki inwentarskie dwu- lub półtorakondygnacyjne, z pięterkiem paszowym (wyżką) i galeryjką powstałą przez wysunięcie belek stropowych 80–90 cm poza kondygnację (ryc. 10). Od strony drogi zagroda zamknięta była przejazdowym budynkiem bramnym z dwuskrzydłowymi wrotami oraz furtą dla pieszych. Przejazd nie posiadał wrót od strony podwórza. Budynki bramne często posiadały również wyżkę z galeryjką. W dolnej kondygnacji budynku bramnego mieściły się wozownie, pomieszczenia inwentarskie i narzędziownie. Wyżka służył jako skład ziarna. Niżej postawieni półkmiecie posiadali około 15 ha ziemi. Ich zagrody uformowane były w czworobok lub w podkowę. Posiadały one

Ryc. 10. Przekrój tradycyjnej zagrody pomorskiej (źródło: Das Bauernus 1990)

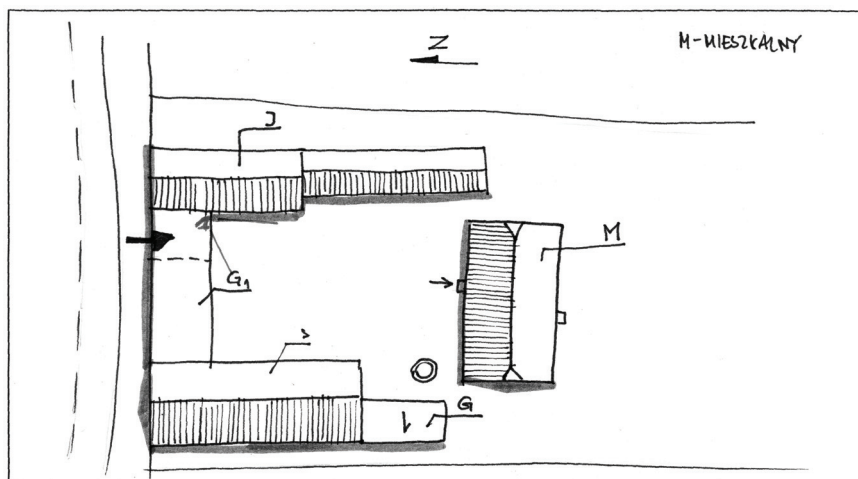
mniejszą liczbę elementów, a poszczególne budynki miały mniejsze gabaryty. Zagrody zagrodników były przeważnie dwubudynkowe. Składały się z chałupy oraz budynku gospodarczego pełniącego funkcję stodoły i budynku inwentarskiego. Najbiedniejsi chałupnicy posiadali działki siedliskowe z jednym budynkiem mieszkalno-gospodarczym (Dalska-Sienkiewicz, Sienkiewicz 1998).

Powyższe typy zagrod występują na terenie wsi Staniewice i Nosalin. Szczególnie interesujące i warte ochrony są zachowane (lub częściowo zachowane) czworoboczne, zwarte zagrody, z charakterystycznymi budynkami bramnymi. Uznano je za jedną z cech przewodnich miejscowego krajobrazu kulturowego. Część zabytko-

Ryc. 11. Nosalin – szkic typowej tradycyjnej zagrody czworobocznej

wych zagród uległa już deformacji na skutek wyburzenia niektórych obiektów, pojawienia się nowych budynków, ewentualnie wtórnych podziałów własnościowych, zaburzających historyczny układ. Nadal jednak ten typ zagrody wyraźnie dominuje w krajobrazie obu wsi, stanowiąc niezwykle atrakcyjny i wart promocji element dziedzictwa kulturowego (ryc. 11, 12).

Ryc. 12. Staniewice – szkic typowej tradycyjnej zagrody czworobocznej

3.3. Architektura

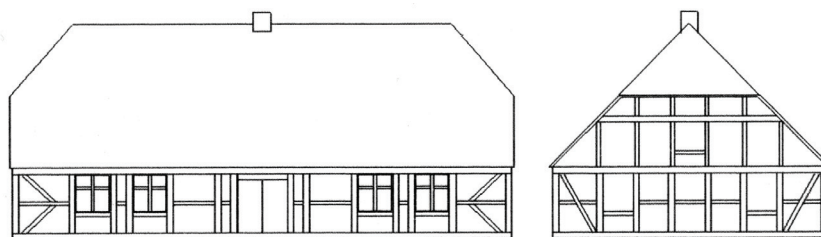
Charakterystycznym elementem badanych wsi są budynki o konstrukcji szkieletowej, pochodzące z XIX wieku lub przełomu XIX i XX wieku. Ich forma architektoniczna, materiał i kolorystyka nadają swoisty wyraz miejscowemu krajobrazowi kulturowemu.

Technika szkieletowa, słupowo-ryglowa jest najbardziej wyrazistym elementem wpływów niemieckich na budownictwo wsi pomorskich (Dalska-Sienkiewicz, Sienkiewicz 1998). Stosowano ją zarówno w budynkach mieszkalnych, jak i gospodarczych. Konstrukcję budynku tworzy nośny szkielet drewniany złożony z pionowych słupów, poziomych rygli i skośnych zastrzałów. Dolne części słupów są zamocowane w podwalinie, a górne wpuszczone w oczepek. W najstarszych budynkach elementy te wykonywano z drewna dębowego, z czasem dębinę ograniczono i stosowano

drewno sosnowe. Pola między słupami i ryglami to tzw. fachy. Mają one zwykle wypełnienie strychulcowe – pionowo montowane szczyapy, okręcane słomą (brożyny), obrzucano gliną zmieszaną z sieczką lub gałązkami wrzосу i gładzono. Fachy bielono wapnem, elementy drewnianej konstrukcji zaś czerniono smołą lub dziegciem. Nadawało to budynkom charakterystyczny wygląd kratowej konstrukcji, stąd przyjęta nazwa promująca charakter regionu – „Kraina w kratę” (Szalewska 2002). Czasem, zamiast metody strychulcowej, stosowano wypełnianie fachów suszoną, niewypaloną cegłą. Wypełnianie fachów cegłą paloną jest najczęściej wtórne lub występuje w młodszych budynkach ryglowych (tzw. pruski mur) (Tabl. II: A).

We wsiach Staniewice i Nosalin tradycyjne budynki mieszkalne mają układ szerokofrontowy (wejście w ścianie podłużnej), o prostokątnym rzucie i osiowej kompozycji elewacji. Przeważają dachy naczółkowe o symetrycznej formie i spadku połaci głównych 47° – 48° . W widoku elewacji frontowej stanowią one $2/3$ wysokości budynku. Pierwotne pokrycie dachów stanowiła słoma i trzcina. Z czasem ich miejsce zajęła dachówka ceramiczna.

W badanych wsiach stwierdzono występowanie wielu cech regionalnych, zarówno w ukształtowaniu zagród, jak i w formie samych budynków mieszkalnych (ryc. 13, 14). Stopień zachowania tych cech jest bardzo różny. Często obiekty są remontowane i modernizowane w sposób niewłaściwy, bez poszanowania tradycji. Przekształcenia obejmują najczęściej wymianę stolarki (zmiana elewacji), zastępowanie konstrukcji drewnianej murowaną, zmianę pokrycia dachów (Tabl. II: B). Jednak na terenie obu wsi zachowały się obiekty nie przekształcone lub przekształcone w niewielkim stopniu, które jak najszybciej należy objąć ochroną.

Ryc. 13. Nosalin – budynek mieszkalny o konstrukcji szkieletowej z początku XX wieku o zachowanej formie architektonicznej

TABLICA I

A. Nosalin - dokumentacja fotograficzna z kart inwentaryzacyjnych

B. Nosalin - dokumentacja fotograficzna z kart inwentaryzacyjnych

TABLICA II

A. Typowy budynek szkieletowy w gminie Postomino. Fot. E. Szalewska

B. Staniewice - budynek mieszkalny o daleko idących przekształceniach materiału i detalu architektonicznego

TABLICA III

A. Staniewice - zabudowania gospodarcze i budynek bramny w tradycyjnej zagrodzie czworobocznej

B. Nosalin - stodoła o konstrukcji szkieletowej

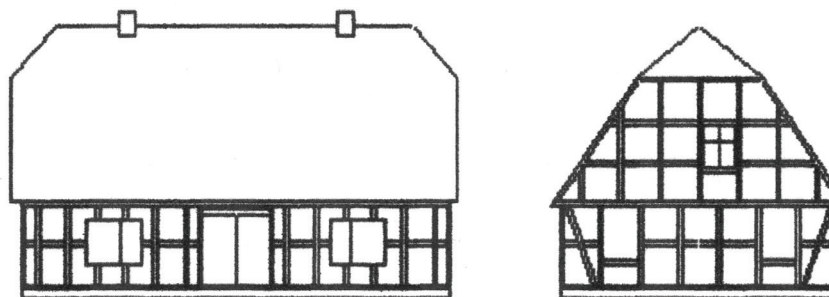
TABLICA IV

A. Nosalin - budynek mieszkalny o przekształconej bryle i zmienionej stolarce

B. Staniewice - ruina budynku mieszkalnego o konstrukcji ryglowej

Ryc. 14. Staniewice – budynek mieszkalny o konstrukcji szkieletowej z 1863 roku z przekształconą stolarką

Spośród budynków gospodarczych na szczególną uwagę zasługują wspomniane już budynki bramne (Tabl. III: A) oraz charakterystyczne budynki inwentarskie z galerijkami. Większość zbudowana jest również w konstrukcji szkieletowej lub mieszanej (Tabl. III: B). Niestety, późniejsze przebudowy spowodowały w niektórych daleko idące deformacje (Tabl. IV: A). Część obiektów, nie remontowanych, a czasem nie użytkowanych, jest w złym stanie technicznym (Tabl. IV: B).

4. Podsumowanie

Przedstawiony materiał jest rezultatem pierwszego etapu badań krajobrazu kulturowego wsi położonych w granicach projektowanego *Parku kulturowego „Wrześnickie Kurhany”*. Jak już wcześniej wspomniałam, przyjętym założeniem było ujmowanie zagadnienia w sposób całościowy i wielostronny. Jednocześnie zakres problematyki krajobrazowej i złożoność analizowanych zjawisk przestrzennych zmuszał do dokonania wyboru analizowanych elementów, a także pewnej syntezy, niezbędnej na etapie wstępnego rozpoznania.

Na podstawie dotychczasowych doświadczeń można sformułować wnioski dotyczące kierunków i zakresu dalszych badań. Z pewnością niezbędna będzie pogłębiona analiza historyczna, która pozwoli uzupełnić brakujące informacje na temat powstania i historii rozwoju wsi. Należy również poszerzyć zakres badań o dalsze istotne elementy krajobrazu kulturowego, w tym: zachowane cenne obiekty usługowe (m.in. stacja kolejowa i gospoda w Staniewicach, kuźnia w Nosalinie), zespoły zieleni wiejskiej (w tym stare cmentarze, aleje, ogrody przy-

domowe), elementy przestrzeni publicznej (ogrodzenia, nawierzchnie), detal architektoniczny.

Wszechstronne i kompleksowe rozpoznanie elementów i cech krajobrazu kulturowego będzie podstawą określenie zasad jego ochrony i dopuszczalnych przekształceń, a także dokonania stosownych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego.

Bibliografia

- BAUERNHAUS DAS 1990. *Das Bauernhaus in Pomern, Ostpreussen, Westpreussen, Posen und Schlesien*, Hannover: Verlag T. Schäfer [reprint].
- BURSZA J. 1958. *Od osady słowiańskiej do wsi współczesnej*, Wrocław: PTL.
- CELKA Z. 2002. Rośliny naczyniowe grodziska we Wrześnicy (pow. sławieński), [w:] *De rebus futuris memento: przyszłość przeszłego krajobrazu kulturowego Ziemi Sławieńskiej*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.). Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 167–180.
- DALSKA-SIENKIEWICZ U., SIENKIEWICZ J. 1998. Ryglowe budownictwo wiejskie Pomorza Środkowego – stan badań i problemy konserwatorskie, [w:] *III Targi Konserwacji i Renowacji Zabytków, Szczecin 2.–4. grudnia 1998 r.*, Szczecin: Szczecin–EXPO Biuro Promocji, 45–51.
- FLOREK W. 2002. Geomorfologiczne walory doliny Wieprzy w rejonie Sławska i Staniewic, [w:] *De rebus futuris memento: przyszłość przeszłego krajobrazu kulturowego Ziemi Sławieńskiej*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.). Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 151–165.
- KIJOWSKI A. 2002. Zapis graficzny krajobrazu ruralistycznego a tworzenie koncepcji zagospodarowania turystycznego okolic Sławna: założenia projektu Parku przyrodniczo-kulturowego „Wrześnickie Kurhany”, [w:] *De rebus futuris memento: przyszłość przeszłego krajobrazu kulturowego Ziemi Sławieńskiej*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.). Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 125–150.
- PISKORSKI J.M. 1990. *Kolonizacja wiejska Pomorza Zachodniego w XIII i w początkach XIV wieku na tle procesów osadniczych w średniowiecznej Europie*, Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- RASZEJA E. 2000. Problematyka ochrony i kształtowania krajobrazu w zagospodarowaniu przestrzennym parków krajobrazowych, *Biuletyn Parków Krajobrazowych Wielkopolski* 6(8): 20–43.
- RASZEJA E. 2002. Ochrona i wykorzystanie elementów krajobrazu kulturowego w projektach rewitalizacji obszarów wiejskich Europy, [w:] *De rebus futuris memento: przyszłość przeszłego krajobrazu kulturowego Ziemi Sławieńskiej*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.). Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 25–37.
- RĄCZKOWSKI W. 1998. Między programem a przypadkiem: badania osadnictwa w dorzeczu środkowej Wieprzy, [w:] *Acta Archaeologica Pomoranica*, vol. I: *XII Konferencja Pomoroznawcza*, M. Dworaczyk, P. Krajewski, E. Wilgocki (red.). Szczecin: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, 157–165.
- SZALEWSKA E. 1998. Architektura budownictwa chłopskiego na Pomorzu Środkowym, [w:] *III Targi Konserwacji i Renowacji Zabytków, Szczecin, 2.–4. grudnia 1998 r.*, Szczecin: Szczecin–EXPO Biuro Promocji, 27–38.

SZALEWSKA E. 2002. Projekty ochrony krajobrazu wsi Pomorskich, [w:] *Obszary wiejskie – problemy, projekty, wizje*, E. Raszeja (red.). Poznań: Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, 89–103.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 (Dz.U. Nr 162, poz. 1568)

Landschaftlicher Kulturkreis der Dörfer Stemnitz und Nitzlin

Zusammenfassung

Der landschaftliche Kulturkreis ist immer das Ergebnis einer von Menschen bedingten einzigartigen Verbindung von natürlichen Einflüssen und historischen Faktoren. Die Geschichte mehrerer Generationen, enge Verbindungen der Menschen mit der Umwelt, lokale Bebauungstraditionen und Bodennutzung zusammen, bilden einen Kulturkreis, dazu kommen verschiedene Kulturen, geografische und historische Verschiedenheit. Die heutige Entwicklung ist eine Bedrohung für das Kulturerbe und die historischen landschaftlichen Formen und Strukturen. Wer heute plant, müsste an die Eigenschaften des früheren landschaftlichen Kulturkreises denken.

Die Gemeinde Postomino ist ein Gebiet mit außergewöhnlicher landschaftlicher Schönheit und festen historischen Gebietsstrukturen. Dieses ist eine gute Basis für die Einführung eines weit angelegten Tourismus, vor allem in der Gegend der Dörfer Staniewice/Stemnitz und Nosalin/Nitzlin, die im Süden der Gemeinde in der Wippniederung liegen. Aufgrund des hier erhaltenen wertvollen Kulturerbes und der natürlich gebliebenen Landschaft, werden die Dörfer zum zukünftigen historischen Landschaftspark „Wrześnickie Kurhany“ (Preetzer Hügelgräber) gehören.

Im Artikel stellt die Autorin die Ergebnisse der ersten Untersuchungen vor, die in Staniewice und Nosalin von den Architekturstudenten der Hochschule in Poznań unter der Leitung der Autorin geführt wurden (2003). Die Untersuchungen umfassten Inventarisierung und Identifizierung der vorhandenen Bestände des landschaftlichen Kulturkreises, auch Auswahl und Charakteristik der Elemente mit betonten Spezifiken. Beachtet wurden vor allem: die Fachwerkarchitektur des 19. Jh., die räumliche Anordnung der Höfe und die historische planmäßige Anlage des Dorfes. Es wurden Analysen der landschaftlichen Perzeption und Aufwertung durchgeführt. Die Ergebnisse der Untersuchungen sind die Grundlage für die Regeln des Landschaftsschutzes dieses Kulturkreises und seiner Nutzung für den zukünftigen Tourismus.